

Končnica št. 1.

Končnica št. 2.

stavbi na deščicah bi bil sat, dolg 70 cm in še več, ne le neroden za odkrivanje, marveč tudi za točenje, čeprav bi imeli na razpolago dovolj visoko točilo. Ako pa razdelimo podolžni sat s prečnimi grabljicami v sredi panja na dva dela, je to za čebele ovira, ki jo prekoračijo komaj takrat, ko v panjih brez take ovire že novijo satje pri zadnji končnici.

Na kratko povedano: preveč smo že poskušali, da bi kranjiča mobilizirali, zato res ne kaže, da bi s tem še nadaljevali. Nizki sati iz kranjiča na deščicah so kaj nepriročni za točilo, prava igrača v primeri s sati iz A.-Ž. panja, zato smo se odločili za A.-Ž. panj, ker pri kranjičih ne moremo rabiti onih koristnih pripomočkov, ki nam jih nudi napredno čebelarstvo.

Kranjič je in ostane panj, ki je z njim mogoče pridelovati med v satju le jeseni, ko podremo določeno število panjev.

Nepobitna resnica pa je, da je jesenski pridelek medu iz teh panjev včasih neverjetno obilen, posebno po dobri jesenski paši.

Drugi vzrok, da pada število kranjičev, je živčnost čebelarjev začetnikov. Ti dandanes nočejo počakati, da bi se polagoma naučili čebelarstva; hočejo imeti takoj panje najnovejšega sestava, hočejo vse, kar čitajo, vidijo in sami poskusijo, hočejo biti v nekoliko mesecih že v prvih vrstah mojstrov čebelarjev. Kranjič je sicer neverjetno lahko dostopen, ako je pravilno izdelan in v rokah umnega čebelarja, toda manjka mu, kar si začetnik tako zelo želi: satov ni mogoče po mili volji premikati. Tisti, ki čebelari s kranjičem, raste pola-

goma, tako rekoč sporedno s svojim čebelarstvom. Resnici na ljubo pa moramo priznati, da se je čebelar, ki je polagoma zrastel iz začetnika v mojstra, temeljito priučil čebelarstva, medtem ko je znanje, ki ga dosežemo v nekoliko močnih in naglih zaletih, bolj plitvo. Toda sedaj živimo v času naglega razvoja in ta naglica je postala tudi v čebelarstvu odločilna. Proti toku česa pa je borba brezumna, tudi za tako dober panj, kakor je kranjiček.

Tretji in gotovo tudi najvažnejši vzrok, da se manjša število kranjičev, je politika avtarkije, ki se je uveljavila v povojnem času skoraj povsod na svetu. Ta politika stremi za tem, da vsaka država kolikor le mogoče zavre uvoz blaga iz tujine. Zaradi tega je naš izvoz živih čebel v tuje države neverjetno močno nazadoval. In prav kranjič je panj kakor nalašč za izvoz živih čebel! Če recimo kdo v Avstriji potrebuje živih čebel, si bo naročil roj ali plemenjaka. Gotovo bo imel rajši plemenjaka v zgodnji pomladi, da bo z njim čebelaril vse čebelarsko leto. Dobiti plemenjaka na satnikih lastne mere je skoraj nemogoče, ker ima vsaka dežela po več mer satnikov.

Kranjič sam ne stane veliko, malo več kakor navaden zaboj, satniki nič, ker jih ni, a sate lahko izrežemo in vdellamo v satnike kakršnekoli mere, vosek in med iz nerabnih satov iz kranjiča pa imajo svojo vrednost za slehernega čebelarja. Zato rečemo lahko, da je kranjič vzor panja za kupčijo z živimi čebelami, bodisi da ga prodamo kot plemenjaka, bodisi da ga imamo kot dobavitelja rojev za kupčijo, ker v njem čebele izredno rade rojijo.

Končnica št. 3.

Končnica št. 4.

Ako bo še kdaj (in veliko nas je, ki trdno verujemo v to) oživela kupčija z našo čebelo, ki je gotovo med najboljšimi, če ne najboljša na svetu, bo zopet povpraševanje po kranjičih. Greh nad narodnim bogastvom naše ožje domovine bi bil, ako bi takrat vpraševali naši zanamci, kakšen je kranjič. Ne morem in ne smem priporočati zopetne uvedbe kranjiča v naše čebelarstvo tako, da bi ta panj prevladoval, a poznati bi ga moral vsak in nobenega čebelarja bi ne smelo biti, ki bi ne znal z njim pravilno ravnati.

Kranjič bi moral biti panj za silo tudi pri najbolj naprednem čebelarju. Kolikokrat se zgodi, da se polasti naših čebel neugnano veselje do rojenja. Vračati prve roje ni dobičkonosno. Čebele ne izkoristijo paše, ker se jih je polotilo mrtvilo že več dni pred rojenjem. Mnogo časa preteče, preden mine to neugodno razpoloženje, zlasti ako bi plemenjaku vrnil prvi roj. Ako nimamo praznih A.-Ž. panjev in tudi denarja ne za njih nabavo, je najceneje, da vsujemo roj v kranjiča Janševe mere, ki stane malo denarja, ako si ga ob potrebi naročimo pri mizarju. Druge roje bomo seveda preprečili, da ne oslabijo plemenjaki v A.-Ž. panjih.

Začetnik običajno tudi ni preveč oblagodarjen z denarjem in si nabavlja A.-Ž. panje polagoma. Zakaj ne bi rojev, ki jih drugače ne more spraviti pod streho, vsajal v kranjiče, saj jih morda lahko celo sam napravi. Ni dobro, če je čebelar toliko napreden, da se izogiba kranjiča tudi v sili — v lastno škodo.

Po teh splošnih izvajanjih preidem k navodilom za izdelovanje kranjičev. Biti mo-

rajo taki, da so za čebelarja priročni, za čebele pa udobni.

Najprej glede velikosti! Pri kranjiču ni treba biti natančen glede notranje velikosti, ker nima panj satnikov. Glavna je zunanja mera. Izdelovati bi ga morali le v dveh velikostih, manjše za kupčijo z živimi čebelami, večje za plemenjake. Panj za kupčijo naj bo (zunaj merjen) 70 cm dolg, 16 cm visok in 30 cm širok. Stranici morata biti iz 2 cm močnega lesa, ostali deli pa so lahko $\frac{1}{2}$ cm tanjši.

Janšev panj je 79 cm dolg, 19 cm visok in 37 cm širok. Za pokrov in dno naj bo les $1\frac{1}{2}$ cm močan, sicer pa naj bo nekoliko močnejši.

Jasno je, da ima Janšev panj dovolj prostora za razvoj močnejše družine. So čebelarji, ki trdijo, da v takih velikih kranjičkih čebele ne rojijo rade. Toda to je le na videz resnično. Ako vsadimo dva mala roja, enega v majhnega kranjiča, drugega v velikega, bo gotovo prihodnje leto rojila prej družina v malem panju. Ako pa vsadimo v velik (Janšev) panj velik roj, bo prihodnje leto prav takrat rojil kakor mali, samo s to razliko, da bo roj iz velikega panja dvakrat težji kakor iz malega. Da imajo panji vse enako vnanjo mero, dosežemo na ta način, da postružimo vse deske na isto debelino, ali pa da zmanjšamo ali zvečamo z različno debelimi deskami notranje mere za kak milimeter. Vsekakor je za prijetno čebelarjenje treba, da so vsi kranjiči enake zunanje mere in tudi enake velikosti.

Deske za kranjiče naj bodo smrekove, brez grč. Najboljše so iz sredine hloda blizu stržena, toda brez njega. Deske iz stranskih delov rklja, torej blizu krajnikov niso

Ako začne staviti satje zadaj, ostane sprednji del panja prazen in čebele morajo v primeru ropanja braniti ne samo žrelo, ampak vso stavbo. Tudi treba včasih čebele pitati, a pitanje spredaj je nevarno zaradi ropanja. Ako stavijo čebele satje zadaj, naj čebelar ob prvi priliki, ko se je satje že nekoliko utrdilo, vzame panj iz skladanice, ga previdno obrne narobe in odtrga dno. Nato naj ga pritrdi na panj tako, da bo brada na tistem koncu panja, kjer je satje. Ako je panj pravilno izdelan, morajo biti žebliji, ki je z njimi dno pribito, enako daleč od obeh koncev panja. Zato jih lahko potisnemo v stare luknje, četudi dno zasučemo; potem odpade zabijanje nanovo. Zamenjamo še končnici in delo je opravljeno.

Tipični dolenski čebelnjak. Foto Franc Krašovec.

Ko čebelar ogrebe roj v panj, naj pazi nanj, da ga ne izgubi. Panj naj bo iz smrekovega ali lipovega lesa, nikakor ne iz hojevega. Da mu čebele ne popihajo iz panja, naj čvrsto natre notranjost vsakega novega panja z segreto zadelavino, ki jo je spravil pomladi, ko je čistil končnice. Panj naj ne izpostavlja žgocemu soncu in naj skrbi, da bodo sončni žarki obsevali samo sprednjo končnico.

Ob dobri paši izdeluje roj satje kaj naglo. V desetih dneh je zadelan ves zasedeni prostor. Ako pa se paša pretrga, zlasti kadar vleče burja, ki izsuši vse medene vire, mora čebelar priskočiti roju na pomoč in mu pokladati tako izdatno, da čebele ne prenehajo staviti satja. Neumestno je pitati, kadar je paše dovolj. V takem primeru bi čebele izdelovale spredaj v panju globoke celice za medene sate, namesto navadnih.

Pri prvih v kranjcih, ki dajo še isto leto roje (vnuke), pazimo, da ne izgube matic.

To je laže, kakor bi si marsikdo mislil. Osem dni po odhodu zadnjega roja izrežemo iz poljubnega panja košček sata s prav mlado zalego. Izrojencu izrežemo spredaj prav tako velik košček, na njegovo mesto pa pritrdimo košček sata z mlado zalego. Čez pet dni se prepričamo, ali so čebele napihnile matičnike nad dodano zalego. Paziti moramo, da niso prazni, t. j. brez zalege. Ako so čebele potegnile prave matičnike, je najbolje, da panju izrežemo tisti košček sata z matičniki, panj pa poveznemo na kakega drugega, ki je v redu. To storimo le, ako nimamo prašilčka ali kake dobre oplemenjene matice. Ako pa čebele matičnikov niso napihnile nad dodano zalego, je znamenje, da se je mlada matica srečno oplemenila. Jeseni mora čebelar panje najprej stehitati in zapisati težo posameznega na zadnjo končnico. Ker mora biti na vsakem panju zapisano, koliko tehta prazen, je čebelarju lahko mogoče izraču-

zdravljenju gnilobe ni pomagala ne selitev in ne stradanje.

Janez S u m p e r, župnik v Skočidolu na Koroškem, piše l. 1871. v Slovenskem bučelarčku: Druge pomoči proti gnilobi ni, kot da preženemo bolne čebele v drug panj in ga odnesemo od čebelnjaka.

Navedene izjave pisateljev, katerih dela so mi bila na razpolago, kažejo, da sodobniki in nasledniki Janše dolgo stoletje po njegovi smrti ali ničesar niso vedeli o razkuževanju čebel ali pa so imeli v tej zadevi popolnoma napačne nazore.

Drugačne pa so sodbe novejših in najnovejših poklicnih raziskovalcev čebelnih bolezní, kot so dr. F. Leuenberger, dr. E. Zander in dr. A. Borchert¹. Vsi se držijo poti, ki jo je pokazal naš Janša. Dr. Borchert se v svoji knjigi: »Die seuchenhaften Krankheiten der Honigbiene«, ki jo je izdal 1930. l., popolnoma strinja z Janševim navodilom. Borchert ga le izpopolnjuje, ko navaja, da okužene čebele pred selitvijo poškopimo z vodo, da delo opravljamo pozno zvečer, da preseljene čebele postavimo v klet, da jim ne dajemo nikakega izdelanega satja, temveč samo satnice itd.

V bistvu je Borchertov postopek prav tak kot Janšev in je osnovan na podlagi

¹ Član biološkega državnega zavoda za kmetijstvo in profesor na živinozdravniški visoki šoli v Berlinu.

znanstvene ugotovitve, da so v okuženih panjih povzročitelji gnilobe na čebelah in v njihovih prebavilih. Čebele se bacilov in trosov, ki so jih prinesle iz okuženega panja in se drže njihovega telesa, oproste v posebnem prostoru in med dvakratno selitvijo mehanično, t. j. s svojimi nožicami in krili. Notranjih bolezenskih kali, ki so jih sprejele z okuženo hrano, pa se otrebijo po daljšem postu in nato z obilico zdravega medu. In ko jih poleg tega prisilimo, da si zgrade popolnoma novo satje, povzročimo, da ne pridejo prekmalu v stik z novo zalego.

Iz kratke razlage tega drobca Janševega dela se vidi, da je naš slavljeneč učil nekaj, kar stopa šele v sedanjem času v veljavo. Takih in drugih drobcev, ki jih je čebelarški svet v krajši ali daljši dobi po Janševi smrti začel ceniti, je pa mnogo. In tako je globokoumni Janša delal za čas, ki je prišel daleč za njim. Vse pa, kar je ta naš dični rojak sploh napisal, je ostalo skoraj brez izjeme do današnje dobe neovrženo. Mnoge važne iznajdbe, ki jih je po Janševi smrti srečen slučaj naklonil čebelarjem, so naredile, da nam njegovi spisi za sedanjí način čebelarjenja ne nudijo popolnega navodila, vendar niso prav nič zmanjšale njihove vrednosti. Zato tvorijo Janševi nauki še vedno temelj za razvoj čebelarške vede.

Naše panjske končnice.

Avgust Bukovec.

V najmilejšem spominu so mi ostali tisti srečni časi, ki sem jih v mladih letih preživel na materinem domu, na trdnem kmečkem posestvu v logaških hribih ob izviru Sovre.

Pri hiši je bilo mnogo stvari in reči, ki so me zanimale čez mero, nobena pa me ni toliko, kakor uljnjak. Pred njim sem tiho ždeval ure in ure ter opazoval čebele in pasel oči po slikah na končnicah precej velikega števila panjev.

Pročelje uljnjaka je bilo meni najlepši

svet, poln čarov, mikavnosti ter zvedavost dražejih prizorov.

Dostikrat sem se v slike zamaknil tako močno, da sem bil gluhi in slepi za vse, kar se je godilo okoli mene. Včasih me je šele oster klic iz hiše ali pa lajež domačega kužeja zdramil, da sem se vrnil iz Indije Koromandije v preljubo Solzno dolino.

Ni je bilo končnice, ki je ne bi poznal do najmanjših podrobnosti. Nekatere so mi bile posebno ljube. Zlasti se dobro spominjam »Matere božje«, ki je imela ob

Končnica št. 5.

Končnica št. 6

strani neznansko lepa pušeljca, in pa »Levove glave«. Te se kar nisem mogel navedati. Izrezljal jo je bil kipar — samouk iz sosednje vasi, toda tako mojstrski, da bi bila v čast celo izučnemu rezbarju.

Široki levov jezik je bil brada panja; nanj so čebele sedale in urnih nožic izginjale v temno žrelo. Ta zanimiva končnica je sedaj v društveni zbirki.

Tudi moj stric je bil zelo vnet za končnice. Posebno lepe ne bi dal od hiše za noben denar, tako zelo jih je cenil. Naročal jih je pri nekem krošnjarju, ki je brinovec po kozarčkih ponujal od hiše do hiše. Prinašal mu jih je iz Poljan nad Škofjo Loko po 6 krajcarjev komad. Pri naročilu sta se natanko domenila, kakšna mora biti »malarija« na posamezni končnici.

Po dolgih letih me je neko pomlad obšla želja, da bi zopet videl kraje, kjer sem v mladosti ovčice pasel. Stric kar ni vedel, kaj bi od veselja storil, ko me je po tolikih letih zopet imel pred seboj. Ne da bi kaj govorila, sva zavila po stezici k čebelnjaku in sedla. Bil je krasen dan v maju. Jablane okoli čebelnjaka in daleč gori po rebri so bile od cvetja vse bele. Čebele so šumele kakor v roju in vlačile domov na žive in mrtve. Solnce se je upiralo v uljnjak z vso mlado silo, da so končnice na panjovih kar žarele.

Stric je odšel v hišo in se je kmalu vrnil s hlebom kruha ter z latvo kislega mleka. Meni pa ni bilo do teh dobrot, ampak sem le gledal in gledal končnice in obujal ljube, lepe spomine. Zdi se mi, da so se mi baš na ta dan oči odprle za lepoto končnic, za to svojevrstno ljudsko umet-

nost, ki je polna miline, izvernih domislekov in zdrave šegavosti. Od takrat se za to narodno blago še posebno zanimam.

V teku let sem zbral precejšnje število končnic, pa sem jih še premalo, kajti vse kaže, da bodo v nekoliko letih do zadnje izginile iz slovenskih ulnjakov.

Končnice, ki sem jih bil zbral, sem pred nekoliko leti prepustil društvenemu čebelarškemu muzeju. Marsikatero v tej zbirki je daroval ta in oni razumni čebelar. Veselilo bi me, ako bi se po objavi teh vrstic naša zbirka nagleje množila in popolnjevala. Ker gledamo pri zbiranju zlasti na kakovost, je upati, da se bo mogel čebelarški muzej ponašati z dobršnim številom prav posebno posrečenih končnic.

Med že zbranimi končnicami so nekatere nenavadno lepe ter zaradi starosti in zastran snovi, ki jo je slikar obdelal, posebno zanimive. Nadejam se, da se bo število takih v bližnjih letih povečalo, kar pa je odvisno od dobre volje in od zavednosti naših kmečkih čebelarjev, ki lahko mnogo store, da omenjeni smoter tudi dosežemo. Da bi ga le res in dokler je še čas!

S tem spisom ne nameravam podati studije o panjskih končnicah. To naj store folkloristi, ki so za to poklicani. Moj namen je le, da seznanim čebelarje s to umetnostno specialiteto in zbudim v njih zanimanje za najlepše, kar so imeli naši stari čebelarji in kar smo tako lahkomišlno zapravili.

Poslikane končnice se ne bodo vrnile v naše čebelnjake nikdar več. Bili so časi, ko smo si resno prizadevali, da bi to staro navado ohranili, toda tok časa je bil moč-

Končnica št. 7.

nejši od naših želja. Slikarji končnic so izumrli, z njimi vred je pa bila pokopana tudi vsa veda o našem slikanju, zlasti pa »tajnost« o pripravljanju in uporabi barv. Z uvedbo modernih panjev je za vselej odklenkalo slikam na končnicah, ki so poživljale in zaljšale naš kmečki čebelnjak in ga napravljale mikavnega za staro in mlado.

Grenka je ta ugotovitev za tistega, ki ljubi svoj rod in vse, kar je z njim v zvezi. Edino, četudi skromno tolažilo za to izgubo je dejstvo, da nima nobena reč na svetu trajnega obstanka in da bo vsaj spomin na končnice ohranjen v nekaterih javnih zbirkah in v tisku.

Društvene končnice pa naj dobe, ko pride čas, dostojno mesto v Janševem čebelarškem domu. Da bi ga dočakali!

Zbirke končnic in publikacije.

Z zbiranjem končnic se je pri nas začelo razmeroma pozno. Zaradi tega so naše zbirke bolj revne in nepopolne. Sedaj pobiramo le še ostanke. Ugodni čas, ko je bilo tega blaga še v izobilju, smo zamudili, ker nismo imeli zmisla zanj. V ljubljanskem Narodnem muzeju so imeli do l. 1900 odločilno besedo sami arheologi, ki so se zanimali skoraj izključno za starine iz keltske in rimske dobe, deveta briga pa jim je bila živa domača umetnost, ki je za naše narodopisje vsaj toliko važnosti, kakor drobcu starorimskih loncev.

Kadar govorimo o »narodnem blagu«, bi morali imenovati slovenske panjske končnice na prvem mestu. Saj niso bile nikjer drugje na svetu običajne in so jih slikali zgolj domači, ljudski umetniki! Vsekakor

Končnica št. 8.

so neprimerno bolj naše, nego so avbe, peče, pasovi, majolike in druga taka »ponarodela« šara, ki smo jo dobili od sosedov tuje krvi in besede.

Prvi, ki je začel končnice zbirati, je bil rajni predsednik Kmetijske družbe Gustav Pirc. Njegova skromna zbirka je obenem z dvojnicami, ki sem mu jih prepuščal iz svoje zbirke, pozneje prešla v last Narodnega muzeja.

Ko je postal kustos ljubljanskega muzeja znani arheolog dr. Walter Šmid, ki je bil tudi vnet čebelar, je začel zbirati končnice za muzej z veliko vnemo, ljubeznijo in razumevanjem. Znal je ločiti dobro od slabega, kar je za vsako zbirko odločilnega pomena. Nabrane končnice je uredil na dveh velikih tablah in uvrstil med muzejske zbirke, da si jih lahko vsakdo ogleda.

Muzej je pozneje pridobil še mnogo končnic. V zbirki je sedaj nad 700 komadov, ki čakajo končne ureditve. Takrat bo treba izločiti vse, kar je brez vrednosti. Teža pa ni baš malo. Ne vem, čemu naj bi v zbirki ostale končnice, na katerih se slika sploh več ne da razločiti.

Večjo zbirko končnic ima tudi naše društvo. Ni jih mnogo — komaj 150 jih je — toda so večinoma zelo lepe, dobro ohranjene in zanimive. Med njimi je marsikatera taka, da slične nikjer več ni dobiti. Tudi zelo stare so vmes, pravijo, da najstarejše, kar jih je znanih. Skoraj vse slike, ki bodo spremljale ta spis, so posnete po originalih v čebelarškem muzeju.

Tudi nekateri zasebniki imajo manjše zbirke, n. pr. Gallob — Mežica, Ross — Kranj, Sadnikar — Kamnik.

Končnice št. 9, 10, 11.

Zadnja leta so začeli stikati za končnicami celo zagrebški trgovci s starinami, pa tudi nekateri ljubljanski. Pač znamenje, da postaja to blago redko. Pazimo, da ne pride, kar je dobrega, v neprave roke!

V inozemstvu je večja zbirka končnic na Dunaju v »Museum für Volkskunde«, v Bernu pa v švicarskem čebelarstvu muzeju. Ta zbirka je precej lepa in tudi obsežna. Končnice so muzeju dobavljali švicarski trgovci z našimi čebelami, ki so kupovali pri nas kranjiče. S panji vred so šle v tujino tudi končnice; žal, da med njimi tudi mnogo lepih.

O končnicah se je doslej razmeroma malo pisalo, mnogo premalo za tako zanimivo in obsežno snov. Dr. Vurnik pravi v svojem spisu »Slovenske panjske končnice«: »Čudno, o panjskih končnicah vse do začetka našega veka ne najdemo v naši literaturi nobene ne domače, ne tuje beležke; dasi je morala galerija v čebelnjaku presenečati vse tujce pri nas in z barvno pestrostjo in snovnim bogastvom privlačiti vse ljubitelje ljudstva in njegove duše.«

Prvo opozorilo na končnice najdemo v »Carnioli«, kjer je l. 1840. (v številki 37 in 38) priobčil Mihael Heinko črtico »Ein krainisches Bienenhaus«, ki v njej na izredno šegav in duhovit način opisuje nekatere slike na končnicah.

Potem je bilo tiho do l. 1903., ko je bil objavljen dr. Walter Šmid v čebelarstvu listu »Illustrierte Monatsblätter für Bienenzucht« (Klosterneuburg) kratek informativen članek s slikami, ki je vzbudil mnogo zanimanja med nemškimi čebelarji. Naše društvo je takrat dobilo mnogo vprašanj, kdo pri nas končnice še slika.

Ta članek je dr. Šmid izpopolnil in objavil l. 1905. v »Mittheilungen des Musealvereines für Krain«.

Vse te nemške razprave pa niso našle pri Slovencih pravega odmeva. Šele ko je izšel leta 1905. v »Slovanu« ilustriran članek o »Slovenskih končnicah in folklori«, ki ga je spisal Jos. Wester, se je tudi pri nas zbudilo zanimanje za to ljudsko umetnost, zlasti, ker je bil članek pisan z ljubeznijo in je bodril k zbiranju nar. blaga.

Končnice št. 12, 14, 14.